

„TISZTELETBE’ TARTOTTA AZT A DUNGÓT, HOGY ŐT
MEGAJÁNDÉKOZTA AVVAL A PICI MÉZVEL.”
GYIMESI GAZDÁLKODÓK ETNOENTOMOLÓGIAI TUDÁSA

Bevezetés

A természetközeli életmódot folytató közösségek ismeretei kiterjedhetnek az élővilág minden, számukra érzékelhető elemére, a látható mérettartományba tartozó (vagy más-hogy érzékelhető) fajokra, a növények és állatok legkülönbözőbb csoportjaira (HUNN, 2014, 148.). Habár a hagyományos ökológiai tudást leíró szakirodalomban jellemzően sokkal kisebb figyelem irányul rájuk, a helyi közösségek életében fontos szerepet játszanak a kisebb méretű, morfológiailag kevésbé feltűnő gerinctelen állatok, mint például az ízeltlábúak, puhatestűek, gyűrűs- és galandférgek.

A legtöbb, a gerinctelen fajokkal kapcsolatos hagyományos ökológiai tudást feltáró etnozoológiai kutatás a gerinctelen fajokat a táplálkozásban vagy az állat- és embergyógyászatban gyakran hasznosító trópusokon vizsgálta (pl. HERBERT et al., 2003; NETO – PACHECO, 2005; WILSANAND et al., 2007). A trópusok nagy részével ellentétben a nyugati kultúrkörre (különösen a tengerparttól távol fekvő területekre) általánosságban jellemző az entomofóbia, a rovarok (gerinctelenek) fogyasztásától, használatától való viszolygás (SVANBERG – BERGGREN, 2021, 624.). Jelentős részben ennek tulajdonítható, hogy Közép-Európában (és így a Kárpát-medencében is) a gerinctelen állatokra vonatkozó hagyományos ökológiai tudás dokumentálása meglehetősen hiányos. Nagyszámú gerinctelen fajra vonatkozóan általános ismeretek leírása csak néhány tájegységben történt meg, például a Szigetközben (KOVÁCS, 1987), a Sóvidéken (GUB, 1996), Szilágyságban, Gömörben, Drávaszögben és az Őrségben (ULICSNI et al., 2016; ULICSNI – BABAI, 2020). Több munka foglalkozott azonban egy-egy faj vagy kisebb fajcsoport, illetve jelenség bemutatásával (pl. KICSI, 2010; BIHARI-HORVÁTH, 2011), vagy a pákászok és ártéri területek gazdálkodóinak gerinctelen állatokhoz kapcsolódó ismereteivel (HERMAN, 1887; BORSOS, 2009). Az egyes fajok biológiájára, ökológiájára, természetvédelmi vonatkozásaira, fenntartható hasznosítására irányuló részletesebb ismereteket gerinctelenekre vonatkozóan alig írtak le (pl. BIHARI-HORVÁTH, 2011). E tanulmány célja néhány kiemelt gerinctelen állatfajjal kapcsolatos hagyományos ökológiai tudás ismertetése Gyimesben, a hidegségpataki gazdálkodókkal készített interjúk alapján.

¹ Ökológiai Kutatóközpont, Ökológiai és Botanikai Intézet, Vácrátót / MTA Lendület Etnoökológia Kutatócsoport, Budapest.

² Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet, Budapest / MTA Lendület Etnoökológia Kutatócsoport, Budapest.

Gyimesben korábban több etnoökológiai témájú vizsgálat zajlott. Részletesen ismert a helyiek növényismerete és külterjes gyepgazdálkodása (MOLNÁR – BABAI, 2009; BABAI – MOLNÁR, 2014; BABAI et al., 2014). A vadon élő állatokkal kapcsolatos helyi ismeretek (főleg helyi nevek) már jóval kevesebb publikációban jelennek meg (pl. GAZDA, 1998). A korábbi etnozoológiai munkák közül kiemelkedő Babai Dániel (BABAI, 2011) szakdolgozata, amelyben a hidegségi gazdálkodók teljes gerinces faunára irányuló ismereteit vizsgálta. A gerinctelenekkel kapcsolatos helyi tudásról – tudomásunk szerint – eddig csak szórványos publikációk születtek, a fajok ökológiai vonatkozásainak vizsgálatával, illetve nagyszámú, helyiek által ismert fajok azonosításával pedig jelen cikkünk az első.

Anyag és módszer

Gyimes európai szinten magas biológiai sokféleségű hegyvidéki kultúrtáj (BABAI – MOLNÁR, 2014), amelynek periférikus elhelyezkedése, és az ebből fakadó társadalmi-kulturális kontextus, a felépülő társadalmi-ökológiai rendszer számos kutatást ihletett. Ezek a kutatások a gyimesi kultúrtájat, az élővilágot és a helyi kultúrát egyaránt vizsgálták.

A Keleti-Kárpátokban elterülő táj völgyeiben, 800–1000 méteres tengerszint feletti magasságon, ahol az emberi tevékenység nagy része koncentráldik, az átlaghőmérséklet 4–6 °C, az éves átlagos csapadék mennyisége 700–800 mm között alakul (NECHITA, 2003, 22.; ILYÉS, 2007). A táj nagy részét a montán fenyvesek helyén kialakított másodlagos, fajgazdag irtásrétek, kaszálók és legelők jellemzik (ILYÉS, 2007; BABAI et al., 2014; KUN et al., 2019). Az állatvilágra a montán és boreális fajok mellett a kontinentális faunaelemek dominanciája jellemző (SZABÓ, 2002, 5.; NITZU, 2006). Az Európa középső és nyugati felének nagy részéről visszaszorult nagyragadozók (medve, farkas, hiúz) mellett a kisparcellás gyepgazdálkodáshoz kapcsolódó gerinces (fűrj, fogoly) és gerinctelen (gólyaorr-boglárlka – *Aricia eumedon*, sárgafoltos szerecsenlepke – *Erebria manto*) fajok adják a természetvédelmi szempontból is fontos fajok nagyobb részét.

Az intenzív tájhasználat csak a 18. század második felében jelent meg Gyimesben, a mai, szinte teljes egészében magyar anyanyelvű népesség ekkor telepedett le a vidéken (ILYÉS, 2007). A lakosság főleg kisparcellás, félig önellátó gazdálkodást folytat, amelyben a fő hangsúly a széna-előállításra alapozott tejtermelő szarvasmarhatartáson van, a legfontosabb szántóföldi termény pedig a burgonya (SÓLYOM et al., 2011; BABAI et al., 2014, 2021).

A többnyire beltéri interjúk során „kötetlen felsorolás” (freelisting) -jellegű, illetve színes fényképek felhasználásával strukturált interjúkat készítettünk (megközelítőleg 120 óra időtartamban) 20 helyi (átlagban hetvenéves) gazdálkodóval. A település környékén előforduló fajok közül az egymáshoz jól hasonlítható méretűekről készült fényképek közül átlagosan 6 került elhelyezésre egy A/4-es oldalon, melyek alapján az adatközlők beszéltek a képeken látható, illetve ismereteik szerint a környéken előforduló fajokról. Ez a módszer azért bizonyult praktikusnak, mert így meg lehetett könnyíteni a méretarány érzékeltetését, amely korábbi vizsgálataink során sok esetben jelentős ne-

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

hézséget okozott. Nem egyértelmű jellemzés esetén a felmerülő fajok ritkább tulajdonságaira vonatkozó keresztkérdésekre adott válaszokkal sikerült meggyőződni az élőlény pontos faji hovatartozásáról. Az interjúk magyar nyelven zajlottak, azokat szó szerint leírtuk, majd az egyes fajokkal kapcsolatos biológiai és kulturális adatokat kvantitatív módon elemeztük. Az eredmények bemutatása során valamennyi, a szövegben szereplő idézet az első szerző által készített interjúk során hangzott el a 2019 és 2020 telén összesen 4 héten át tartó terepmunka során.

Az interjúkról az interjúalanyok előzetes, szóbeli hozzájárulásával digitális hangfelvétel készült. Valamennyi résztvevőt tájékoztattunk a kutatás célkitűzéseiről, és publikálási szándékunkról.

A gerinctelen fajok ismerete – eredmények és megvitatásuk

Általános jellemzők

A gerincesekhez képest kisebb méretük, kevésbé feltűnő voltuk miatt a gerinctelen fajokról sokan azt gondolják, hogy csekélyebb jelentőséggel bírnak az emberek életében, és ebből kifolyólag kevésbé ismerik őket. Bár a számos élőhelytípust hasznosító és kezelő külterjes gazdálkodásra épülő életmód eredményeként a gyimesi gazdálkodók több erdei és gyepi fajt is nagyon jól ismernek, az ismert gerinctelen fajok többsége elsősorban a ház és a gazdálkodás körül előforduló fajokat jelenti, így a gerinctelen fajok ismerete is jelentős átfedést mutat akár egy alföldi falu lakosainak ismeretével is. A Gyimesben tudományos szempontból dokumentált több ezer gerinctelen faj, valamint a helyi gazdálkodók által ismert taxonok aránya alacsony, de a hidegségi gazdálkodók így is mintegy 160 népi taxont ismernek (*1. táblázat*). Valamennyi ismert népi taxont beillesztik a saját taxonómiai rendszerükbe (még ha nem is olyan részletességgel, mint a tudomány).

1. táblázat A hidegségiek által ismert 160 gerinctelen taxon ismertetése. Az „INN” jelzés arra utal, hogy a hidegségi gazdálkodók pontos ismeretekkel rendelkeznek az adott fajról (vagy fajokról), de arra (vagy azokra) nem használnak semmilyen helyi nevet.

	tudományos név	hivatalos név	helyi név
Gyűrűsféreg (Annelida)			
1.	<i>Hirudo verbana</i>	magyar nadály	vérszípó, polip
2.	<i>Lumbricus</i> spp. pl. <i>Lumbricus terrestris</i>	földigiliszták, pl. közönséges földigiliszta	hernyó, földigiliszta
3.	<i>Eisenia fetida</i>	trágyagiliszta	hernyó
Laposféreg (Platyhelminthes)			
1.	<i>Fasciola hepatica</i>	májmétely	mete
2.	<i>Taenia solium</i> <i>Taeniarhynchus saginatus</i>	horgasfejű galandféreg simafejű galandféreg	pántlikagiliszta

	tudományos név	hivatalos név	helyi név
3.	<i>Taenia multiceps</i>	kergeféreg	nyü
4.	<i>Haemonchus contortus</i>	nagy gyomorféreg	piros giliszta
5.	<i>Cysticercus cellulosae</i> (<i>Taenia solium</i> , <i>Taeniarhynchus saginatus</i>)	galandféreg ciszticerkusza (borsóka)	borsóka disznó máján
Puhatestűek (Mollusca)			
1.	<i>Arion, Limax</i> spp. pl. <i>Limax maximus</i>	meztelencsigák, pl. nagy meztelencsiga	csórécsiga, csupaszcsiga, csiga, ház nélküli csiga
2.	<i>Arion lusitanicus</i>	spanyol meztelencsiga	barna csiga
3.	<i>Cepaea</i> spp.	ligeticsigák	csiga, kis csiga
4.	<i>Helix pomatia</i>	éti csiga	csiga, házaspóka
5.	Lymnaeidae	mocsárcsigák	vízi csiga
6.	Gastropoda	csigák	csiga
7.	Bivalvia	kagylók	kagyló
Soklábúak (Myriapoda)			
1.	Julidae pl. <i>Megaphyllum unilineatum</i>	ezerlábúak	ezerlábú
2.	<i>Lithobius</i> spp. pl. <i>Lithobius forficatus</i>	százlábúak	százlábú
Pókszabásúak (Arachnida)			
1.	<i>Ixodes</i> spp. pl. <i>Ixodes ricinus</i>	kullancsok	kullancs, kercs
2.	<i>Sarcoptes scabiei</i>	rühátka	rüh
3.	<i>Sarcoptes suis</i>	disznórüh	rüh
4.	<i>Psoroptes ovis</i>	juhrüh	rüh
5.	Araneae pl. <i>Tegenaria domestica</i>	pókok	pank
6.	<i>Araneus</i> spp. pl. <i>Araneus diadematus</i>	keresztspókok	mérges pánk
7.	<i>Argiope bruennichi</i>	darázspók	pánk
8.	Pholcidae pl. <i>Holocnemus pluchei</i>	álkaszaspókok	kaszáspank
9.	Opiliones pl. <i>Phalangium opilio</i>	kaszáspókok	kaszáspank
10.	Thomisidae pl. <i>Misumena vatia</i>	karolópókok	sárga pank
11.	<i>Dermanyssus gallinae</i>	madártetű atka	verestetű
12.		ökönyál	ökönyál
13.	Parasitidae, <i>Trombidium</i> larvae	bogáratkák, bársonyatkalárvák	INN
14.	Trombidiidae	bársonyatkák	Isten báránya, Isten báránykája, Istenbárányka

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel!”

	tudományos név	hivatalos név	helyi név
Rákok (Crustacea)			
1.	<i>Astacus astacus</i> , <i>Austropotamobius torrentium</i>	folyami rák, kövi rák	rák
2.	<i>Oniscidea</i> pl. <i>Armadillidium vulgare</i>	ászkák pl. szürke gömbászka	penészbogár, pincebogár
3.	<i>Amphipoda</i>	bolharákok	kárász, ódalbalázs
Egyenesszárnyúak (Orthoptera)			
1.	<i>Tettigonia viridissima</i>	zöld lombszöcske	sáska, szöcske
2.	<i>Caelifera</i> pl. <i>Calliptamus italicus</i>	tojókampósok pl. olasz sáska	szöcske
3.	<i>Gryllus campestris</i>	mezei tücsök	tücsök, prücsök
4.	<i>Gryllotalpa gryllotalpa</i> , <i>G. stepposa</i>	közönséges és sztyeppi lőtücsök	lótetű, lóhere
Félfedelesszárnyúak (Hemiptera)			
1.	<i>Pyrrhocoris apterus</i>	verőköltő bodobács	INN
2.	<i>Gerridae</i> pl. <i>Aquarius paludum</i>	molnárpoloskák pl. közönséges molnárpoloska	INN
3.	<i>Dolycoris baccarum</i>	bogyómászó poloska és hasonló fajok	poloska, málnapoloska, бүдösbogár
4.	<i>Eurydema ornatum</i>	káposztapoloska	poloska
5.	<i>Aelia</i> spp. pl. <i>Aelia acuminata</i>	szípolypoloskák pl. közönséges szípolypoloska	gabonapoloska
6.	<i>Nepa cinerea</i>	közönséges víziskorpió	INN
7.	<i>Sacchiphantes abietis</i>	lucfenyő-gubacstetű	INN
8.	<i>Cimex lectularius</i>	ágyi poloska	palaska
Bogarak (Coleoptera)			
1.	<i>Carabidae</i>	fekete futóbogarak	bogár
2.	<i>Geotrupes</i> spp.	ganajtúrók	szarbogár
3.	<i>Leptinotarsa decemlineata</i>	burgonyabogár	pityókabogár, karaládébogár
4.	<i>Chaetocnema</i>	földibolhák	bolha
5.	<i>Curculionidae</i>	ormányosbogarak	INN
6.	<i>Sitophilus granarius</i>	magtári zszusok	gabonamoly
7.	<i>Bruchus pisi</i> <i>Acanthoscelides obtectus</i>	borsózsizsik, babzsizsik	gergerica, moly
8.	<i>Melolontha melolontha</i>	májusi cserebogár	cserebogár, csimasz, csimaz
9.	<i>Amphimallon solstitialis</i>	júniusi cserebogár	cserebogár
10.	<i>Anisoplia</i> spp., pl. <i>Anisoplia austriaca</i>	szípolyok, pl. osztrák szípoly	szentlászlóbogár
11.	<i>Cerambyx cerdo</i>	nagy höscincér és hasonló fajok	csimaz, facsimasz
12.	<i>Lucanus cervus</i>	nagy szarvasbogár	INN

	tudományos név	hivatalos név	helyi név
13.	<i>Coccinella septempunctata</i>	hétpettyes katicabogár	hétpettyes katica
14.	<i>Psyllobora vigintiduopunctata</i>	huszonkétpettyes katicabogár	sárga katicabogár
15.	<i>Hyperaspis</i> spp., <i>Nephus</i> spp., <i>Scymnus</i> spp., Chilocorinae	fekete Coccinellidae (katica)	fekete katica
16.	<i>Harmonia axyridis</i>	harlekinkatica	katica, katicabogár
17.	<i>Calvia quattuordecimguttata</i>	tízennégycseppes fűsskata és hasonló fajok	katicabogár
18.	<i>Meloe</i> spp.	nünükék	dühübogár, mérgesbogár
19.	<i>Silpha obscura</i> és hasonló fajok	közönséges dögbogár és hasonló fajok	dögbogár
20.	<i>Gyrinus natator</i>	közönséges keringőbogár	INN
21.	<i>Dytiscus</i> spp.	csíkbogarak	bogár
22.	<i>Hydrous piceus</i>	óriáscsíbor	INN
23.	Staphylinidae	holyvafélék	INN
24.	<i>Cetonia aurata</i>	aranyos virágbogár	szentjánosbogár
25.	<i>Lampyrus noctiluca</i>	nagy szentjánosbogár	szentjánosbogár
26.	<i>Byturus tomentosus</i>	kis málnabogár	málnanyü, málnahernyó
27.	<i>Ips</i> spp. pl. <i>Ips typographus</i>	szúk	fabogár, szuj, bogár
28.	<i>Dermestes</i> spp.	porvafajok	perje, gergelica
29.	<i>Agriotes obscurus</i>	szürke pattanóbogár	pattogósbogár
30.	<i>Blaps</i> spp.	bűzbogarak	INN
Hártyásszárnyúak (Hymenoptera)			
1.	<i>Urocerus gigas</i>	óriás fenyődarázs	fabogár
2.	<i>Xylocopa violacea</i> , <i>Xylocopa valga</i>	kék fadongó, gyakori fadongó	dungó
3.	<i>Apis mellifera</i>	házi méh	méh
4.	<i>Apis mellifera</i> var. <i>ligustica</i>	olasz méh	vadméh, erdei méh
5.	Andrenidae, Colletidae, Melittidae, Halictidae, Megachilidae	bányásméhek, ősméhek, földiméhek, karcsuméhek, művészméhek	vadméh
6.	<i>Bombus</i> spp. pl. <i>Bombus terrestris</i>	poszméhek pl. földi poszméh	dungó, dongó
7.	<i>Bombus lapidarius</i>	kövi poszméh	dungó
8.	<i>Formica rufa</i>	erdei vöröshangya	nagy vereshangya
9.	Formicidae	szárnyas hangyakasztok	szárnyashangya
10.	<i>Camponotus</i> spp.	lóhangyák	fahangya, nagy fekete hangya
11.	<i>Sasius</i> spp. pl. <i>Lasius flavus</i> , <i>L. umbratus</i>	földben élő sárga hangya	vereshangya, kis vereshangya

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

	tudományos név	hivatalos név	helyi név
12.	<i>Lasius niger</i> és hasonló fajok	fekete hangya és hasonló fajok	közepes fekete hangya
13.	<i>Tetramorium caespitum</i>	gyepi hangya és hasonló fajok	fekete hangya
14.	<i>Sceliphron destillatorium</i>	gyakori lopódarázs	darázs
15.	<i>Vespa crabro</i>	lódarázs	lódarázs
16.	<i>Vespula vulgaris</i> , <i>Polistes gallicus</i> , <i>Paravespula germanica</i>	kecskedarázs, sárgafoltos papírdarázs, német darázs	darázs
17.	<i>Rhodites rosae</i>	rózsagubacsdarázs	INN
Lepkék (Lepidoptera)			
1.	<i>Ephestia kuehniella</i>	lisztmoly	moly
2.	<i>Inachis io</i>	nappali pávaszem	pillangó, tarka pillangó
3.	<i>Vanessa atalanta</i>	Atalanta-lepke	pillangó
4.	<i>Pieris brassicae</i>	nagy káposztalepke és hasonló fajok	fehérlepke, káposztalepke, fehér pillangó, zöld hernyó
5.	<i>Polyommatus</i> spp.	boglárkák	kék pillangó
6.	<i>Mamestra brassicae</i>	káposzta bagolylepke és hasonló fajok	bagolypillangó
7.	<i>Tineolla biselliella</i>	ruhamoly	moly
8.	Cossidae	farontó lepkefélék	famoly
9.	<i>Iphiclides podalirius</i>	kardoslepke	pillangó, lepke
10.	<i>Arctia</i> spp. és hasonló hernyójú fajok	medvelepke és hasonló hernyójú fajok	papmacska
Kétszárnyúak (Diptera)			
1.	Culicidae pl. <i>Aedes vexans</i>	csípőszúnyogok	szúnyog, cincár
2.	Chironomidae	árvaszúnyogok	INN
3.	Ceratopogonidae	törpeszúnyogok	cseszle
4.	<i>Drosophila</i> spp. pl. <i>Drosophila melanogaster</i>	muslicafélék pl. ecetmuslica	cseszle
5.	<i>Tipula</i> spp.	lőszúnyogok	szúnyog, cseszle, cincár
6.	Psychodidae	lepkeszúnyogfélék	lepke
7.	<i>Braula coeca</i>	méhtetű	tetű
8.	<i>Tabanus bovinus</i>	marhabögöly	bengő
9.	<i>Oestrus ovis</i>	juh-orrbagócs	nyű
10.	<i>Gastrophilus intestinalis</i>	lőbagócs	szőrféreg, lóhajtó
11.	<i>Haematopota</i> spp.	pőcsikék	szürkelégy
12.	<i>Hypoderma bovis</i>	marhabagócs	iméj, imén, imény, szakadék
13.	Asilidae	rablólégyfélék	magos lábú légy
14.	<i>Lucilia</i> spp.	döglegyek	fényes légy
15.	<i>Calliphora vicina</i>	kék dongólégy	bengő, nyű

	tudományos név	hivatalos név	helyi név
16.	<i>Fannia canicularis</i>	kis házilégy	légy, kis légy
17.	<i>Musca domestica</i>	házi légy	légy, „rendes légy”
18.	<i>Haematobia irritans</i>	bökölégy	kicsi légy
19.	<i>Sarcophaga carnaria</i>	kockás húslégy	bengő, nyűszaró légy
20.	<i>Simulium</i> spp.	púposzúnyogok	kárász
21.	<i>Melophagus ovinus</i>	juh-kullancslégy	balakovács, kekerica
22.	<i>Hippobosca equina</i>	ló-kullancslégy	keres
23.	<i>Hippobosca longipennis</i>	kutya-kullancslégy	kutyatetű
24.	<i>Rhagoletis pomonella</i> s. l.	almalégy	nyű
25.	<i>Psila rosae</i>	sárgarépalégy	muroknyű
26.	<i>Mikiola fagi</i>	bükklevél gubacsszúnyog	bikkfagyöngy
27.	Syrphidae pl. <i>Syrphus ribesii</i>	zengőlegyek pl. közönséges zengőlégy	INN
28.	<i>Scatophaga</i> spp.	trágyalégyfélék	sárgalégy, vereslégy
További rovar-fajok (Insecta)			
1.	<i>Myzus cerasi</i>	fekete cseresznye-levéltetű	tetű
2.	<i>Aphis pomi</i>	zöld alma levéltetű	tetű, zöld tetű
3.	<i>Planococcus citri</i>	gyapjastetű	veres tetű
4.	Aleyrodidae	liszteskék	fehér tetű
5.	<i>Pulex irritans</i>	emberbolha	bolha, emberbolha
6.	<i>Ctenocephalides canis</i>	kutyabolha	bolha
7.	pl. <i>Ceratophyllus maculatus</i> , <i>C. caliotus</i>	bolhafajok fecskén	bolha
8.	Coccoidea	pajzstetvek	pajzstetű
9.	<i>Pediculus humanus capitis</i>	fejtetű	fejtetű
10.	<i>Trichodectes canis</i>	kutya szőrtetű	kutyatetű
11.	<i>Menacanthus stramineus</i>	horgas tyúktetű	tyúktetű
12.	<i>Haematopinus suis</i>	disznótetű	disznótetű, disznytetű
13.	<i>Haematopinus asini</i>	lővérszívó tetű	lőbolha
14.	<i>Linognathus vituli</i>	hosszúorrú vérszívótetű	tetű
15.	<i>Solenopotes capillatus</i> , <i>Linognathus vituli</i> nympa	kis kék vérszívótetű, hosszúorrú vérszívótetű nimfája	fészkestetű, kéktetű
16.	<i>Pediculus humanus humanus</i>	ruhatetű	tetű, ruhatetű
17.	<i>Phthirus pubis</i>	lapostetű	lapostetű
18.	<i>Desoria saltans</i>	közönséges gleccserbolha	hőbolha
19.	<i>Blatta orientalis</i>	konyhai csótány	INN
20.	Dermaptera pl. <i>Forficula auricularia</i>	fülbemászók	fülbemászó

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

	tudományos név	hivatalos név	helyi név
21.	Cicadinae	kabócák	szöcske
22.	<i>Cercopis vulnerata</i> , <i>Cercopis sanguinolenta</i>	vérfoltos kabóca, vérpettyes kabóca	INN
23.	Cercopidae pl. <i>Philaenus spumarius</i>	tajtékoskabócák pl. közönséges tajtékoskabóca	hab (pókok)
24.	Myrmeleontidae	hangyalesők	INN
25.	<i>Chrysopa</i> spp.	fátyolkák	INN
26.	Trichoptera	tegzesek	kárász
27.	Plecoptera	álkérészek	vízi pillangó
28.	Anisoptera	egyenlőtlen szárnyú szitakötő	Boldogasszony lova, Szent Mihály lova, szépasszony lova
29.	Zygoptera	egyenlő szárnyú szitakötő	Boldogasszony lova

A nagyobb testű, laikusok számára is nagyon jól elkülöníthető gerincesekkel ellentétben a gerinctelenek faj feletti kategóriákba sorolása jóval elnagyoltabb volt. A két legbiztosabban elkülönített életforma-kategória a csigák és a hosszú, végtag nélküli gerinctelenek életformája (pl. galandférgek, giliszták). A többi csoport elkülönítési szintje már nem ilyen egyértelmű. Míg egyesek az összes ízeltlábút egy csoportba sorolták *bogár* néven, addig mások sokkal több gerinctelen-kategóriát különítettek el, és nem sorolták például a lepkéket, pókokat, vagy a sáskákat a bogarak közé. Egy-egy nagyobb rendszertani csoporton belül különösen nagy jelentősége volt a csoport „legtípikusabb” képviselőjének. Ezek a típusfajok általában mindenféle jelző nélkül a csoport általános nevét viselték. Példa erre a *legyek* csoportja, ahol több fajt is elkülönítettek a megkérdéztet gyimesi emberek, mint például a *bengő* – (*Sarcophaga carnaria*), a *szürke-légy* – (*Haematopota* spp.) vagy a *szakadék* – (*Hypoderma bovis*) nevű taxonokat, míg a legtípikusabb faj (házi légy – *Musca domestica*) helyi neve egyszerűen *légy*. Más, a tudomány által a legyek rokonságába sorolt faj viszont nem feltétlenül kerül ebbe a csoportba a hidegségi gazdálkodók rendszerében. Például a *balakovácsot* (juh-kullancslégy – *Melophagus ovinus*), vagy a *kercset* (ló-kullancslégy – *Hypobosca longipennis*) inkább a *kullancsokkal* (*Ixodes* spp.) és a *fészkestetűvel*, esetleg a *kéktetűvel* (vérszívótetvek – *Solenopotes capillatus*, *Linognathus vituli* nympha) rokonítják. Ha nem ismerjük ezen fajok származástani hátterét (amelyre a tudományos rendszerezés épül), akkor a morfológiai jellemzők, valamint az élőhely-preferencia és a viselkedés alapján nyilvánvalóan logikus a *balakovács kullancs*sal való rokonítása.

Az alábbiakban sorra vesszünk néhány, valamilyen szempontból feltűnő gerinctelen csoportot, bemutatva a hidegségiek kapcsolódó népi biológiai osztályozását, a vonatkozó legfontosabb biológiai ismereteket, azaz a hagyományos ökológiai tudást, a fajok jelentőségének hátterét.

Boldogasszony lova, Szent Mihály lova, Szépasszony lova (szitakötők – Odonata)

A *Boldogasszony lova* volt az egyik legjobban ismert és különösen hasznosnak tartott gerinctelen állat Hidegségben. Habár a legtöbben jól ismerték e fajok életmódját, viselkedését, „valódi” nevük gyakran vált vita tárgyává: „*A Szent Mihály lova, vagy miféle, Boldogasszony lova. Osztán ki minnek, ki milyennek nevezi.*” / „[A Szent Mihály lova] *Az más. Azon a halottat viszik. [...] Ezt azér ’mondják Boldogasszony lovának, hogy mikor eljön a Boldogasszony [...] úgy lehet, akkor van. Augusztus tizenöt. Na, augusztus tizenöt, akkor jelennek meg általába ’ezek is.*” Tehát egyesek szerint csak a fából készült, négy lábú halottszállító saroglyát nevezték *Szent Mihály lovának*, és csak a *Boldogasszony lova* (esetleg a *Szépasszony lova*) a helyi elnevezése ezeknek a rovaroknak.

A feltűnő kinézetükkel kapcsolatban nem volt semmilyen vita, semmihez sem hasonlító megjelenésükkel a következőképpen jellemezték: „*Olyan vékon teste, és lábai vannak. / Olyan szivárványos szárnyai voltak. Hát szép színik vót. A fejik es színes vót, nagy szemeik vótak neki. Két nagy szeme.*” A tudomány a szitakötők rendjét két alrendre, az egyenlőtlen szárnyú szitakötőkre (Anisoptera) (1. kép) és az egyenlő szárnyú szitakötőkre (Zygoptera) (2. kép) osztja. A vizsgált tájegységben e két csoport közül az egyenlőtlen szárnyúak között találunk jellemzően nagyobb testű és feltűnően vadászó fajokat, így őket jobban is ismerték a megkérdezett emberek. Egyik könnyen megfigyelhető különbség a két csoport között, hogy pihenés közben szárnyaikat hogyan tartják: [az egyenlőtlen szárnyú szitakötőknek] „*Legtöbbször két felé álltak a szárnyai. Mint [egy] repülő, így nézett ki.*”; míg az egyenlő szárnyú rokonaik a testük fölött összecsu-kott szárnyakkal pihennek.

A szitakötők viselkedése talán még cseppet sem jelentéktelen megjelenésüknél is feltűnőbb:

„*De azok olyan gyorsak vótak, hogy eleget vadásztunk, hogy tudjunk fogni meg belőlük, de nem lehetett. Csak így valahova, mikor leszállott, akkor ügyes-bajoson lehetett megfogni.*” / „*Álltak meg helybe is egy kicsi ideig. Akkó ’ment, figyelték a legyeket. [Olyanok, mint] azok a vércsék, azok es megállnak helybe, [...] s akkor nezi, a sáska hol mozog. S akkor csap le.*”

A szitakötők éves életciklusára, a kifejlett *Boldogasszony lovai* (imágók) megjelenésére is nagy figyelmet fordítottak a hidegségiek:

„*Augusztusba ’ jelenik meg inkább. Augusztus elejin má ’ jönnek. Július végén esetleg, de mikó ’ hogy. De most annyicska van az es. Nem tartnak olyan sokáig. Nagy melegekbe ’ jönnek elő, és osztán van olyan esztendő es, hogy nincs anynyi.*” / „*augusztus vége, szeptember elején, s akkor a szürkelegyet [pöcsiket], ha megjelenik a Szent Mihály lova, aztat úgy eltakarícsa, úgy leszedi a levegőbe’. Ugye olyan olyant repül, ilyen ódalra [...] És akkor ugye a régi öreg mondta, hogy na, megjött a Szent Mihály lova, el lehet csapni a tehenet, nem útek rá. [...] Nem bogáرزott akkor a tehen. Akkó ’ többet nincs szürkelégy. Összeszedik, le is*

„Tiszteletbe” tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

1. kép Egy széttárt szárnyakkal pihenő *Boldogasszony lova* (az egyenlőtlen szárnyú szitakötőkhez /Anisoptera/ tartozó nádi acsa – *Aeshna mixta*). Fénykép: Ulicsni Viktor.

2. kép Összecsukott szárnyakkal pihenő *Boldogasszony lova* (az egyenlő szárnyú szitakötőkhez /Zygoptera/ tartozó széleslábú szitakötő – *Platycnemis pennipes*). Fénykép: Ulicsni Viktor.

hül az idő.” / „De ez valóba’ így van. Mer láttam, hogy vadássza. Így rendesen megy le, és vissza, s úgy elkapja. Azt figyeltem. Az má’ egy-két nap, az egy hét alatt úgy eltakaríccsák, hogy nem látsz.”

A dolog jelentőségét jól mutatja, hogy több mint 5000 kilométerre, a mongóliai Hövsgöl megyében élő nomádok ugyanezt a jellemzőjét tartják legfontosabbnak megemlíteni az ott is élő *Boldogasszony lova* kapcsán: „*A Boldogasszony lova szürkelegyet és más legyeket eszik. Amikor a Boldogasszony lova megjelenik, a szürkelégy eltűnik. A Boldogasszony lova rendszerint július végén jelenik meg.*”³

Más repülő rovarokhoz hasonlóan a *Boldogasszony lovaira* is érvényes az a megfigyelés, hogy alacsony légnyomás esetén, amikor nagyobb az eső esélye, akkor vagy nem repülnek, vagy a megszokotthoz képest alacsonyabban mozognak: „*Azok [a Szent Mihály lovai] megjelentik az időt. Mikor így együtt járnak, ha ott járnak a földön [föld közelében repülnek], akkor eső lesz. Felkerülnek, felmennek tíz-tizenöt méterre, akkor meleg lesz.*”

Isten báránya, Isten báránykája, Istenbáránka (bársonyatkáék – Trombidiidae)

Azatkáék (Acari) alosztályának egyik legfeltűnőbb megjelenésű családjába (Trombidiidae) tartoznak a Hidegségben *Isten báránya* néven ismert bársonyatkáék. Habár a bársonyatkáék jónéhány faja a 4–5 milliméteres nagyságával egészen nagynak és rikító színével rokonságán belül feltűnőnek számít (3. kép), az emberi szem számára e fajok is kis testmértűek, miközben az ember mindennapjaira kifejtett közvetlen, érzékelhető hatása is csekély. Ennek ellenére egyes helyeken, így Hidegségben is nagyon széles körben ismert taxon: „*Jaj, az Isten báránya ez a kicsike. [...] Az a kicsi piros bogár.*” / „*De nem repül ő, ilyen menő állat.*” / „*Kicsi gyenge bogár. Kicsi puha bogár.*” / „*Ezek nem nőnek meg. Csak mind egy gyufagomb, épp akkora. [...] Szép kicsi bogár, az biztos.*”

Aki szánt, kapál, és a szeme is jó, a mai napig gyakran találkozhat a bársonyatkáék-kal. Legtöbben elsősorban fiatal- és gyerekkorukból ismerik:

„Örökké akkor láttuk gyerekkoromba’, emlékszem mindig, mikor így tavasszal szántottunk. A földbe’ annyi szép piros. Máshol nem lehet látni.” / „Azok mind a földbe’ teremnek.” / „Hát ritkán lehet a földbe’ valamennyi veteményeskertekbe’, ahol itt-ott lehet csak. Rég nem láttam én is olyan Isten bárányát. Hát azt nem lehet tudni, hogy mit eszik. Az akkoracska. A fű közt láttuk, fű közt mozgott.” / „Valamivel csak megélnék.”

A legtöbb *bogárral* ellentétben az emberek szeretettel beszélnek róluk, soha nem pusztítják el őket, hasonlóan a katicabogárhoz:

„vettük fel a kezünkre, mikor fel tudtuk, s hogy merrefelé megy. Ilyesmiket foglalkoztunk gyermekkorunkba’. Mint a katicabogárral [hétpettyes katica – Coccinella

³ Saját gyűjtés, Mongólia, 2017.

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

septempunctata]. [...] *De evvel a kettővel, mi gyermekek voltunk, s akkor szállj el, szállj el katicabogárka, ilyesmiket mondtunk. De az istenbáránkjája nem. Az nem is tudott elszállni.*” / „*nem szabadott persze elpusztícsuk. Há’ Isten báránkjája volt.*” / „*Nem bántottuk. Mert kicsi ártatlan, kicsi nyomorú állat vót. Olyan csendes vót.*” / „*Nem törődött senki vele. Egy kicsi piros. Hát avval mit követsz el?*”

3. kép A legnagyobb Isten báránya (bársonyatka – *Trombidium* spp.) is csak néhány milliméteres nagyságot ér el. Fénykép: Ulicsni Viktor.

Elnevezésük pontos magyarázatát senki sem tudja, mégis minden bizonnyal összefüggésben lehet azzal, hogy károsnak nem tartják, nem bántják, szeretik az emberek: „*S akkor ezelőtt a szülők biztosan ők nevezgették el őket, s akkor úgy visszamaradt reánk is.*” / „*Nem tudom mér’ nevezték annak. Az nem csinál kárt. Csak úgy szeretetből’ mondják: Istenbáránka.*” / „*Valamikor csak az emberek rakták a nevet nekik. De ki tudja, mikor. Mi így hallottuk.*” Ez a tabuszerű védelem más tájakban is megjelenik (pl. Szilágyság – ULICSNI et al., 2016, 18.).

Még egy kedves mondás is élt Hidegségben a fajjal kapcsolatban, amelyet – általában viccesen – a kedvelt, kistermetű embereknek mondtak: „*aszonyák, hogy aki kicsi nő, vagy férfi is. Hát úgy vagy, mint az Isten báránya. Csak bárány lesz örökké. Úgy maradt, mint az Istenbáránya. Nem nőtt meg.*”

Kárász, ódalbalázs (felemáslábú rákok/bolharákok – Amphipoda)

Gyakori vízi gerinctelenek a felemáslábú rákok, más néven bolharákok, amelyek *kárász* vagy *ódalbalázs* néven voltak ismertek Hidegségpatakán (4. kép). A bolharákok az ivóvíz-ként is hasznosított, tiszta forrásvízzel gyakran a lakásokba is bekerültek, sőt az is megeseett, hogy valaki a vízzel lenyelt egyet-egyed. Ezt a hidegségi gazdálkodók igyekeztek elkerülni, mert sokak szerint nem volt tanácsos a *kárászt* élve elfogyasztani:

„Ne idd meg aszongya a kárászt. [...] A régi öregek nem merítették ki [nem mer-
ték bele a poharukba], aszonták, hogy nem szabad kimeríteni, nem szabad meg-
inni. Má' szerintem a gyomorba' is tovább él akkó'. Csak valamihő' tapasztalták
ők. Öregek aszonták, hogy le ne nyeld. Megnézte, ugye régebb ívegkorsóba vót.
Kimerítette, hát látta. Akkor úgy tőttötte csészébe, hogy maradjon ott, s azt előn-
tötte.” / „Mert az olyan, hogy bemegy az embernek a szájába is. Ravasz dolog.
S az olyan, hogy megél a gyomorba'.”

4. kép A kárászok, vagy más néven ódalbalászsok (bolharák fajok,
pl. *Gammarus* spp.) csak tiszta vizekben élnek meg. Fénykép: Ulicsni Viktor.

A népi biológiai osztályozásban túlnyomórészt a *bogarakhoz* sorolták ezt a kis mé-
retű rákfélét, de olyan ember is volt, aki inkább a rákkal való rokonságát hangsúlyozta:
„Én hirtelen most arra gondolok, hogy a rákkal rokonítható. [...] Csak most már azér',
hogy a forrásokba' azér' létezik, nem csak kárász, hanem több ilyen kisebb csúszómá-
szó, s onnan gondolom.”

A bolharákokat egyesek *kárásznak* nevezték, mások ezt a nevet egy másik, vízben
(is) élő rovarra (tegzesek – Trichoptera) használták, míg a bolharákokat a nagyon találó
óadalbalázs néven nevezték meg:

„Óadalbalásznak mondják azokat a kicsi kis bogárokat. Úgy úsznak a vízbe, olyan
gyorsan. Óadalbalásznak mondják, mer' félódalra van, amikor úszik. Gyorsan.” /
„Olyan harmonikás, olyan sok lábú. Na, az a kárász. A vízbe'. Nem olyan hosszú,
másfél, két centi.” / „A kárásznak egyforma lába van az egész. Előrőltől hátra
végig. Ilyen e. Mind a kifli. Olyat, hogy óadalbalázs, nem hallottam.” / „A kárász
az es olyan hernyóféle. Kutakba is belékerült a vízbe a kárász. Óadalbalázs így
óadalra fordul, s úgy úszik gyorsan.”

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

Élőhelyüket tekintve a felemáslábú rákok forráslápokban (*selymékes* helyeken), forrásokban (*kutak*) élnek és ezt a hidegségiek is pontosan tudták:

„Az a selymékekbe’ van. Kútba’ is van, s ilyen vizenyős területeken. Ott vannak. Vízbe’ él. Belékerül még a kútba is. Aszongyák, a kutba, hogy van a víznek a folyamja ugye, hogy foly’ a kutba a víz, valahonnét úgy jön a folyamján az ódalbalázs, még a kárász is. Az oldalbalázsokat ismerem én inkább.” / „nem tudom, a vízbe’ mit csinálhat. Uszkál. Egyebet semmit. Úgy, mind a hal.”

Azt is sokan megfigyelték, hogy a bolharák-fajok több más állatfaj (elsősorban halak, madarak) fontos táplálékai:

*„Annyit tudok, hogy a halászmadár [vízirigó – *Cinclus cinclus*] a kárászt halász-sza, ő azé’ megy bele.” / „Hát a halak szeretik. Szerintem. Az kövek alá olyan gyorsan békfut. Kicsit olyan hargas. [...] Béka megeszi a kárászt? Nem tudom. Nem hiszem, megegye. Hát a béka nem ül sokat a vízbe’. S ezek a kárászok azok olyan sebesek, hogy nem biztos, a béka meg tudja enni. A kárászt meg tudja enni a molyna [Petényi-márna – *Barbus petenyi*], ilyen mélyen evő hal, amelyik ő es oda bújik be a kövek alá.” / „Mert én sok halat fogtam, s a gyomrába’ kaptam meg kárászt. Úgyhogy ebbe én meg vagyok győződve, hogy a kicsi halat is megeszi a nagy hal, mint a mesébe’ van, de a kárászt is megeszi.”*

Fülbemászó (közönséges fülbemászó – *Forficula auricularia*)

Ez a rejtett életmódú, a mérsékelt éghajlaton széleskörűen elterjedt rovarfaj (5. kép) mindenhol felhívja magára az emberek figyelmét. A legtöbb helyen a füllel (többnyire emberi füllel) is összefüggésbe hozzák, erre utal román, orosz, angol, német és általánosan elterjedt magyar neve is (FISHER, 1986; ULICSNI et al., 2016, 38.). A magyar nyelvterületen szinte mindenhol egységesen *fülbemászonak* nevezik ezt a rovar. A legtöbb hidegségi gazdálkodó is morfológiailag vagy az életmód szempontjából pontosan jellemzi a fajt: *„Olyan kicsi, vékon, sárga, barna.” / „A fülbemászonak van hátul a farka.” / „Nappal nem működik, mer’ azt láttam, hogy akkor meg van hálva, valahol szállást ver.”*

Ez a rovar sok embernek okoz bosszúságot azért, hogy többnyire a nedves, árnyékos helyekre húzódik:

„Ez belémegy a tejbe is. Ha így kint hagyod, jó’ le nem feded, és akkor mén inkább oda. S osztán má’ úgy augusztus, június, július, má’ júliusba kapaszkodnak má’ ők.” / „Utálatos. Úgy, ha egy ruhát, vagy valamit kitegyük, akkor, s hidegebb van, vagy mié’ mászik beléje, akkor hozódik bé. Pusztíccsuk el.” / „Pusztítottam őket. Vót az a tetűpor, lehetett kapni, s avval hintettem meg, ahol jártak. Nem szeretem az ilyen bogarakat.”

5. kép Közönséges fülbemászó (*Forficula auricularia*). Fénykép: Ulicsni Viktor.

A legtöbben azonban nem csak bosszankodnak miattuk, hanem sokkal inkább tartanak tőlük, habár nem mindenki hisz a veszélyességükben:

„Ettől lehet félni, mert ez hogyha megcsipi az embert, mikor csóróra kerül [meztelen lesz], akkor Isten őrizz. El is fertőzheti.” / „mer’ azt mondják, belebújik az embernek a fülbe is. A menyemnek az öccsinek a fülbe nem olyan rég bujt bele. Vízet tótöttek, s úgy jött ki. S akkor tud marni. Megharapja az embernek az ujját es, ha megfogja. Avval az ollóval.” / „csak ez is van úgy, hogy megcsíp, de nem veszélyes.”

Habár különösen ritkán repül, egyesek ezt is megfigyelték, és emiatt talán még az átlagosnál is jobban tartanak tőle:

„De az állatnak es belemászik a fülbe, s az embernek is. [...] Menyemnek egyszer egy belemászott, oszt alig vettük ki. Úgyhogy ezek, az a fülbemászó olyan, hogy az repül. Repül a fülbemászó, belérepül, nem kapsz hírt, s az állatnak es. Olyan kicsi, ilyen sugár: Csak ugye itt nagyobboknak csinálják.”

Dühübogár (nünükék – *Meloe* spp.)

A nagy testű, lassú mozgású *dühübogarakat* (nüntike-fajok – *Meloe* spp.) (6. kép) egykor a humán- vagy állatgyógyászatban hasznosították. Ezért a korábbi nemzedékek tagjai közül sokkal többen ismerhették ezeket a fajokat, míg a fiatalabbak, ha hallották is

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

a *dühübogár* nevét, kevesebben tudták, hogy milyen bogárról is van szó, és még kevesebben tudtak mesélni egykori használatukról. A modern orvostudomány és gyógyszerek elterjedésével ugyanis a hagyományos technikák mindinkább visszaszorultak, de néhányan még emlékeztek arra, hogy a *dühübogarat* régen orvoslásra is használták:

6. kép A *dühübogár* (nünüke – *Meloe* spp.) nagy kékes színű potrohával és az általa termelt kantaridin más állatokra és az emberre való hatása révén kerül a figyelem középpontjába. Fénykép: Ulicsni Viktor.

„A veszéstől [veszetségtől], vagy mitől mondták ilyen *dühübogár* is kő belé. Gyógyszerbe.” / „Olyan kék színe van, s azt régebben, a régi öregek megfogták, s tették üvegbe, s szeszt tötöttek rá, s ha valami állat megveszett, avval betötötték a szájába az állatnak. Mer’ az aszonták, hogy veszéstől való bogár.”

Korábban, a vadak és a kutyák vakcinázása előtt, jóval gyakoribb volt a veszett kutya, elődeink oltás hiányában pedig (sok más mellett) a *dühübogarat* is használták a veszettség kezelésére (VICENTINI et al., 2016, 35.). Már az ókori görögök is ismerték erős hatását a veseműködésre, és sokan sokféle betegségből való gyógyulást reméltek tőle.

Egyedfejlődésük nagyon speciális, úgynevezett túlfejlődés, amikor több lárva-, valamint álbáb- és bábstádiumokon is keresztülmennek, amíg kifejlett egyedekké válnak, így életüknek csak egy kisebb részét töltik az emberek többsége által ismert, feltűnő formában:

„Ez is valami fényes portéka. Ilyen formát láttam, úgy hitták, hogy *dühübogár*.” / „S máskülönben az *dühübogár* az egy nagy bogár.” / „Csak kicsike feje van. [...] Olyan büdös, csak nem tudom minek hívják. Nem tud repülni. Nyáron, kaszáláskor. Olyan nagy hasa van.”

Ritkán került szem elé, de akkor feltűnően *sutának* érzékelték, legtöbben a *dühübogár* röpképtelensége, lassú földön való mozgása miatt:

„Van, de ritka. Ezt inkább a földbe’, ott ahol a pücsök is elrágja a földet, s minden növényt, s ott el, ott elmén. Aztán ritkán lehet ezt megkapni. Hát ő ilyen pücskök lyukikba mászik el, mer nincs neki ahhoz képessége, hogy földbe fúrjon, vagy ehhez hasonló. Ő így a lyukakba szeret eljárkálni.”

Hidegségpatakán egy szólás is él a fajjal kapcsolatban, amelyet sokan ismernek, de még ha látták is valaha a *dühübogarat*, azzal nem kötik össze:

„Még egymásnak is, mikor szidják, akkor mondják, hogy te dühübogár. Hát az egy valami biztos, hogy rosszindulatú lehet. Dühös, vagy mit tudom én. De nem tudom, hogy milyen az.” / „Mondani mondnak, csak nem tudom, hogy melyik az. Dühübogár. Hallani hallottam.” / „Olyasmire hallottam inkább azt, mikor valaki olyan, má’ személy szerint, hogy lusta, vagy dühös, vagy olyan nem éppen kellemes. Emberre. Nem beszámítható.”

Fabogár (óriás fenyődarázs – *Urocerus gigas*)

Több, egészen eltérő megjelenésű rovat is *fabogár* néven neveznek a hidegségiek. Közös bennük az, hogy lárva alakban többnyire fában (elsősorban holtfában) élnek. Itt az óriás fenyődarázsra (7. kép) vonatkozó ismereteket gyűjtöttük össze. *„Akkó’ vannak a fabogár. Van olyan is, hogy régebb az erdővágók, én is fogtam meg olyant, hogy főszáll a faódalára, s bele hátul a farka, ilyen hegyes farka van, dugja belé a kerébe.”*

7. kép A lárvakorában többnyire fenyőfában élő *fabogarat* (óriás fenyődarázs – *Urocerus gigas*) látványos, kifejlett állapotában sokan ismerik és kalapra tűzve dísznek használják. Fénykép: Babai Dániel.

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

A megkérdezett gazdálkodók többsége szerint a *fabogár* a tojását helyezi el így a fenyőfákban: „*Ez megszúrja a fát, s hernyók lesznek abba. Beleszúrja. [...] A fába nem is tudja, a kereg alá tudja csak. Mer’ az puhább, de az amikor a pete megy, akkor az fúr belé a fába, s úgy mén el...*” Az interjúalanyok kisebb része szerint a *fabogár* a fa nedveit szivogatja: „*Vagy szurkot húzott ki. Kiszíjja a viricset. Szerintem a farkáva’ csak valami, a kereg aló’ valami viricset húzott ő. Onnét táplálkozik valami.*”

Az interjúk során egy érdekes szokás is előkerült a *fabogárral* kapcsolatban:

„*Akkor fogtuk meg, s akkor szépen húztuk ki. A farkát húztuk ki. [...] a fején csiptettünk hármat, négyet, nem tudom mennyit csiptettünk, s akkor azt felraktad a kalapodra, s egy hétig es ott vót. Él, s egy hétig es ott a szárnyait mozgassa, s ha leülté’ valahova, szép sárga testje vót. Akkora szinte mind ezek a szitakötők. Szinte hasonlít. Ilyen nagy. [...] Ilyen hosszú farka van, ni. Olyan vót a farka, ilyen tüskés vót a farka. [...] S megszúrod egy gombostűvel kitézték.” / „...így a fejit megcsavarjuk, s akkor az nem mén el onnat. Ott van. Úgy belékapaszkodik. Olyan éles körmei vannak, hogy ott van sokáig. Még le se lehet verni nagyon, úgy belékapaszkodik.” / „Akkor úgy lehetett megfogni, hogy a farka bele vót menve a kerégre. Mer’ másképp nem tudod megfogni. Csak akkó’, ha bele van menve, s akkor szépen kihuzod. [...] Ez inkább a fenyőfába mén belé. De lehet, hogy más fába is, hogy belé...”*

Habár a fenti technika során mindig megfogták, senki nem tapasztalta, hogy megszúrta volna: „*Nem szúrta meg az embert. Az csak úgy rászállott.*” / „*Hát nem tudom, hogy megcsípne-e.*”

Dungók (poszméhek – *Bombus* spp.)

A változatos színű és mintázatú poszméh-fajokat (*Bombus* spp.) a hidegségi gazdálkodók többnyire egységesen *dungónak* nevezik (8. kép), de nagyon sok fajukat név nélkül is megkülönböztetik. Így kizárólag a nevük alapján nem is gondolnánk, hogy milyen változatos fajcsoportról beszélünk, és milyen sokat tudnak az emberek az egyes fajokról:

„*Vöröses, sárgás, feketés. Há’ van olyan es, hogy inkább olyan tarkább, olyan borzadás. Van sárgás-feketés. Tiszta feketébe is láttam. Vereses is van, veres a hátuk, tiszta veres. Különben nem figyeltem.*” / „*Van szürkedungó, s van a fekete. Szürkedungóknak, azoknak van a földbe’ fészükük legtöbbnek, s sok mézük van. Kaszáláskó’ lehet meglátni legtöbbször.*”

Egyesek csak a nagyobb méretű, kisebb családban élő fajokat (*Bombus* spp.), mások kisebb méretű, euszociális (nem magányosan élő) méhfajokat is ide sorolnak:

„*Van többféle. Nagyságra es, akkor színre es. Vannak ezek a legnagyobb fajták, ni. Ezek a sötétbarnák. Ezeknek hátul a fenekük pirosas. Van földidungó es,*

aki a földbe csinálja a fészket, de azok sokan vannak. Rendesen belényukasztnak a földbe. Benn rakják a fészket. Azoknak van sok mézük. De ezek aprábbak. Sokan vannak.” / „Azok a vadméhek szinte hasonlítanak a rendes méhekhez, de még meg es szúrja az embert, s az állatot, akármit. Kicsivel küssebbek, mind a rendes méhek. Szürke színük van nekik. Hátul a fenéke olyan sárgás.”

8. kép A dungót (poszméhek – *Bombus* spp.) és munkáját nagyra becsülik. Ha esznek is a mézéből, általában védik, nem pusztítják, hasznosnak tartják. Fénykép: Ulicsni Viktor.

A *dungókkal* való találkozás legfontosabb helye a fészkek körül van, amelyet az irtásrétek talajfelszínére és a talaj felső rétegeibe ásnak, illetve építenek mohából, így a kézzel kaszáló ember gyakran rálel egy-egy fészkekre a kaszálókon:

„Megkapni. Mohából, bundsákból [mohából] csinálják, egy akkorát, mind egy madárfészek. Annak a bele teli van léppel, odafrasítanak, fiakat kőnek. Van külön helye a méznek körbe. De olyan finom mézik van, hogy erős. Sokkal jobb, mind a méheké. Jobb íze van. Ők hordják a bundsákat, s abba rakják a fészket. A fű tövire.”

Csípésük erősségéről, természetükről megoszlottak a vélemények. Többnyire ártalmatlannak, békésnek tartották a *dungókat*: „Mézet gyűtnek azok. De csak annyi, hogy se másnak nem adnak, csak magiknak való csendes életmódot folytatnak. Nem es sebesek, nem es bánt.” / „Azok se nemigen bántásák [az embert].” Természetesen néhány rossz tapasztalat, gyerekkori negatív élmény, csípés is befolyásolta az emberek vélekedését:

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

„A kaszást megtámadják. Az fáj a darázs csipés. S a dungócsipés még jobban. Legjobban fáj az ilyen szurás dógok közül’ a dungómarás. Megszúrja az embernek a testjét egy-kettőre. De fájdalmas. Nekem marta meg a kezemet. Vadásztam őket. De az olyan fájdalmas vót.” / „Annak örvendté’, ha nem nyisszantottad ki a kasza hegyivel, mer’ olyankó’ megmar. Nem fáj annyira, mint a darázsé, de megmar. Hát ugye, mindenki védi az övét.” / „Kaszáláskor mindig lehetett kapni ilyen méhcsoportot. Vótak ők többen, úgyhogy sokszor kalappal el kellett verni őket, hogy ki lehessen venni a méziket.” / „Mezitláb mentünk, gyerekek vótunk, úgy kellett félni, mert ráléptél, megszúrt. S még jobban fáj a dungómarás, mind a méh.”

Más állatfajokkal szembeni védtelensége, vagy agresszivitása is igen összetett képet mutat: *„Hát a dungónak a mézit a férgek, kis féreg [kisebb rágcsáló] is megeszi. [...] Kapart egy olyan lyukat, ahol a féreg túrt, vagy valamilyen, akkor a férget ki tudja irtani, mer’ ugye a csípőssége másabb, s a férget elúzi.”*

A dungómézet mindenki, aki kóstolta, különösen finomnak, a házi méh (*Apis mellifera*) mézénél is édesebbnek, ízletesebbnek tartotta: *„Olyan, mind a lépesméz, amilyen. Az még finomabb... Ugye mennyi virág, mennyi finomságot összegyűjtnek. Minden, ami osztán orvosság. Növényekből, azokból a szép virágokból, ők onnan gyütik.” / „vannak dungófiak is, és azok keserűk.”*

Ez a különösen finom méz egyeseket arra készítetett, hogy a házi méhekhez hasonlóan a dungókat is megpróbálják maguk készítette kaptárban tartani – többnyire kevés sikerrel:

„régebb több dungófészek vót. Úgy mondták, dungófészek. Nekiállott, s egy kicsi deszkából [egy kaptárt] csinált, s összehordta az egészét [a lépeket], s oda befedte, s amíg úgy vót, addig odajártak a dungók, de egyszer aztán se dungó, se méz, semmi nem maradt. Így gyütötték össze, ilyen fiatalabb emberek gyűjtötték egy helyre. A dungók odamentek, ahol a lépek vótak. Odamentek, s oda jártak valamennyi időt. [...] Vótak még fiak is. A fiak vótak, hogy azután, hogy összerakta, azután kibújtak, s aztán elrepdestek, elmentek. Egy idő után. Nem tudott olyan sokat kivenni. Valamennyiséget megkóstolásra, vagy egy betegség ellen való. Ugye aszonta, fáj a mellye, olyan emberek, hogy fáj a mellye, meg nem tudom torka, mi, aszonták, az a finom dungóméz az helyrehozza.” / „Én csináltam, s bétettem a fészekükhöz, s nem ültek meg benne. Elrepültek. Akartam fogni őket, mind a méheket. [...] Otthagyták a lépet es, ami vót a fészekbe. Odatettem a fészekvel együtt. Mondom, megszapornak. Igen, de nem ültek meg.” / „Vótak akkor olyan fiatalabbakat én láttam, hogy csinálta a deszkából, mind így ez, egy ekkora, ilyen deszkát, így is tett a tetejire, ódalba is, csak egy bejáratot hagyott, s oda összehordott ő többet. Oda összehordta, s egy hónapot, kettőt ott ültek, amíg a dungók ott vótak. Mer aztán utoljára, mondom azok a veres fejű nyüvek maradnak, s a dungófiak es, amelyik olyan vót, azok kikeltek, s elrepültek.”

A dungóméz célzott keresése Európában (CRANE, 1999; SVANBERG – ÅSA, 2018) és a Kárpát-medencében (GUNDA, 1968) egykor elterjedt tevékenység lehetett. A hideg-

ségiek azonban elsősorban véletlenszerűen, kaszálás közben bukkantak (az egyébként nehezen megtalálható) *dungófészkekre*, célzottan nem keresték. „*Hát itt a csümné' nem lehet észrevenni. A kaszálón is csak úgy, ha egy dungó kint van. [...] De egyes helyeken meg lehet, mert olyan puha, összegyűjtött anyag van neki, de annyira bele van csinálva, hogy a kasza a tetején elmén, de nem sérti meg.*” Kaszáláskor azonban előfordul, hogy megsérül a fészkek, a felbolyduló *dungók* elárulják a méz hollétét: „*Nagy zúgás kerül, s akkor az felhallszik, ahogy kaszált.*” Napjainkban a gépi kaszálás tovább csökkentette a *dungófészkek* megtalálásának esélyét, de sokszor el is pusztítja a fészket, csökkentve ezzel a számukat és a találkozás esélyét egyaránt: „*Hát van, de nagyon kevés. Nyáron régebb annyi vót, hogy. Nyárba' van, mikor kaszáljuk a füvet, akkor lehet kapni.*” / „*Nem sok, de van. Az a helyzet, hogy géppel kaszálunk, tönkremennek.*” / „*Hát ezt csak azután tudja meggyűteni, ahogy levágják a füvet kaszával.*”

Ha a kaszáló gyimesiek *dungófészket* találtak, igyekeztek úgy megszerezni a mézet, hogy valamennyit hagyjanak a *dungóknak* is, és a fészket se pusztítsák el. Az ilyen, fenntarthatóságra való törekvések több állatfaj esetében is megjelennek a Kárpát-medencében (pl. ürge – Ulicsni – Molnár, 2016), de csak nagyon kevés esetben olyan expliciten, mint a hidegségiek körében a *dungókra* vonatkozóan:

„*És akkor ugye mi is szottuk, hogy általában' azt, amelyikbe' van méz [azt megesszük], a többit visszarakjuk, nem összetapodjuk. Most a mai gyerekek biztos, hogy összetapodnák. Visszaraktuk a kis fészkekbe, hátrább huzódtál, kiszíttad azokból a lyukakból ugye. [...] Azt kiszíttad, s még azt es vissza, amit összerágtunk ugye, mikó nem vót má' méz, még azt es visszatettük. Ő még arról' ki tudja [pótolni]. De most... [...] A régi öregek biztos, hogy egy-két küpüt nem szakasztott le. Most má' annyira ugyé telhetlenebbek vagyunk. [...] S akkor azt oda visszategyük. S ő arról' még amíg tud gyűteni, s míg küpüt ke' rakjon, azt es meg ke' csinálni. Amibe belérakja. Hát azé, hogy tovább éljen. A túlélésé'. Nem? Hát tiszteletbe' tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a picit mézvel, ugye. [...] Ő odaad, tiszteletbe' tartotta azt a dungót avval, hogy hát én most ha nekem ezt a szikra mézet adtad, akkor én nem teszem tönkre a családodat. [...] A családját nem bántottuk, még vissza is takargattuk. Gyermekek vótunk, és visszatakargattuk azt a bundsákot ráraktunk. [...] Tiszteletmegadás szembe' vele. Ha állat vót, ha ember vót, ha bármi vót. Tudta becsülni azt a kicsit. A mai világ nem tud becsülni semmit. Úgyse örvend. Sokat, annyit összeölel, sokat, de nem tud örvendeni neki. Akkor tudtak annak az igen kicsinek, annak a szikra dungóméznekn, ami annyi vót, hogy a szájad ízit, nem ért le itt a garaton, mer' nem érezted, mind ezt a korty vizet, hogy leütötte, hanem csak a szájad ízit hozta helyre, s azé' te megtisztelted azt a dungót, hogy igenis, visszateszed. Azzal ő dógozott, de sokat. S akkor én most, ha csak ennyicskát adtál, milyen könnyű a cipő talpáva' megsemmisíteni őt, meg az utókort, mindent kipusztítani. Egy más felfogás, ami a mostaniakba' nincs. Vagy sok, vagy nem kellesz. Ez van most.*” / „*Visszatettük örökké. Vissza. Azt ki lehetett ügyesen nyomogatni, s leszípgatta, s a' ízét vissza. Osztán ő visszahelyezte, visszacsinálta. Építette újra. [Visszatettük,] hogy neki is legyen meg*

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

a munkája.” / „Visszarakják oda a helyire. Visszarakjuk. Igen, mer sok nincs kikelve, s akkor kikelnek. Azok szükségesek. [...] Azok porozzák bé.”

Nem mindig sikerült azonban a fészket épségben megőrizni:

„Sajnos hogy van, mikor a méz kiszedődött, akkor má’ ők es el, úgy odalettek. Úgy felbomlik a család. [...] Ha hézányúltál, má’ azt ő má’ tudja. [...] A dungó, az es olyan érzékeny állat.” / „S vót, amikor felszámolták a fészket, hogy az állatokat főleg, az embert annyira nem, de az állatokat [védjék a csípéstől]. Mer’ régebb tehénnel is vontattak, s akkor zavarták az állatokat, s akkor inkább, hogy távolodjanak el.”

Egészen ritkán mások kellemetlen megviccelése volt a fő cél, és nem a *dungók* vagy a szarvasmarhák védelme:

„Akkor azok takartak a fehérnépek, s [egy] bácsi a dungófészket megkapta, s akkor a mézet kiszítta belőle, s akkor belépisilt a lépbe. Visszatette a fészekbe. A fehérnépek takartak, megkapták azok es. Akkor meglátták, hogy mézvel teli van, kezdték szipni. S akkor, aszongya, valamelyik, nem tudom milyen méz aszongya, mer’ sós. Jött az öreg, kezdett kacagni. Fehérnépek kezdtek sírni, hogy kibabrált velük, hogy a hugyot megítatta velük. Aszitték, hogy mézvel van teli a lép.” / „Kolegásak vótak, jó barátok. Azt mondja, adok neked is. Adott, de úgy vót, felsőbb rendbe’ vót méz, az alsóba’ meg a fiak.”

Néha olyanra is volt példa (főleg gyerekek esetében), hogy a mézet nem is a lépből szívták ki, hanem egyenesen a *dungók* mézgyomrában lévő nektárt ették meg:

„De az olyan, ki tudja ereszteti, mikor bészáll. A lépbe ereszti belé a mézet. Én nem foglalkoztam, de vótak olyan gyermekek, együtt vótunk, hogy széjjelszedte azé’ a kicsi mézé’. Kicsi szép fényes hólyag. Mézvel teli vót benne. Amelyiknek olyan nagy pocka vót hátul, abba’ vót teli az a hólyag. Abba hordták be a fészekbe a mézet a fiuknak.”

Hóbolha (közönséges gleccserbolha – *Desoria saltans*)

Egészen kis méretű, többnyire a tél végén megjelenő ugróvillás ízeltlábúak a *hóbolhák*:

„Úgy mondják itt nálunk. Hóbolha. Hát fekete. Kicsi, apró fekete bolhák. Csordába’ mennek. Vót olyan tél, hogy vót, de most rég nem vót.” / „Az idén nem vót. Pattogtak rendszeren, mind a bolha. Olyan kicsi feketék. Azok má’ kicsikék vótak, s pattogtak úgy a hó tetejin. Ez tavasszal, ez február-márciusba kezd. Amikor [...] kezd menni el a hó. Inkább ilyen verőfényes helyt van, ahol aztán a Nap megsüti, s úgy a tetejin.”

Elgondolkodtatta az embereket, hogy mivel is táplálkozhat ez a sok apró állat a havon, illetve hogy honnan bújnak elő ilyen korán:

„Há' én nem tudom, hogy mi az ő táplálkozásik, mer' mikor olyan telek vótak, hogy na, hóbolha, akkor örökké aszontuk, hogy havat eszik. De most má' rég nem láttam.” / „Lehet, hogy azért nem láttatok, hogy ugye rengeteg nagy szél vót. S azt az apró izét a szél [szétszórja]. De mikor így szépen úgy a Nap rásüt a hóra, akkor osztán lehet látni a hó tetejin. De honnan repülnek le? Ilyenkor. Nem tudom, hogy honnan repülnek. Fa töveiből valahonnan? Hát szerintem es valami bükkfa oduból. Lapi alól. Inkább ott a bükkfaoduból, valami olyan. Egyebünnen nincs, ahonnan.” / „A fenyőbe'. Nem a fejér, a veresfenyőbe' láttam. Igen. Ugyanúgy, mind a bolhák, s úgy szét. Hogy osztán nem-é végül es, hogy nem az a bolha, a hóbolha nem onnét keletkezik-é. Pontosan onnén, mert ott a fák közt. Itt [a faluban] nem lehet látni, de az erdők közt lehet látni.”

Bár kis méretű, ártalmatlan faj, mégis kifejezetten figyeltek, hogy nehogy véletlenül lenyeljenek egyet-egyét a hóval: *„Régebb mentünk így hóvirágászni, hogy akkor sok hó volt, s ettük a havat. Mondták, ne egyétek, csak úgy húztuk le a tetejit, mer' a teteje teli vót ilyen. S akkor a tetejit lehúztuk, lekapartuk, alóla ettük a havat, ha megszomjaztunk.”*

Záró gondolatok

Az egyes (gerinctelen) fajok kapcsán részletes ismeretek a velük való szoros együttélés eredményeként jönnek létre szerte a világban, így a hidegségiek körében is. Ha ez a kapcsolat lazul, az életmód változik, akkor a kapcsolódó hagyományos ökológiai tudás is jelentősen megváltozik, gyakran erodálódik. Ennek a sérülékeny viszonyrendszernek, valamint a helyiek tudásának, percepcióinak ismerete, illetve a fenntarthatóságra irányuló törekvéseik megismerése alapvető fontosságú a magyar népi kultúra egy alig ismert területén, a tudásrendszerek közötti kommunikáció és közös tudásalkotás elősegítésében, így lejegyzésük az etnozoológia halaszthatatlan feladatai közé tartozik.

Köszönetnyilvánítás

A szerzők köszönetüket fejezik ki valamennyi, a kutatásban részt vállaló gyimesi interjúalanynak, amiért megosztották velünk tudásukat, tapasztalataikat. A szerzők, Ulicsni Viktor és Babai Dániel munkáját az MTA Lendület Pályázat (LENDULET_2020-56) támogatta.

Irodalom

- BABAI Dániel
2011 *Hagyományos ökológiai tudás az etnozoológia tükrében – A gerinces állatok népi ismerete Hidegségben.* (MSc-szakdolgozat), Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék.
- BABAI Dániel – MOLNÁR Zsolt
2014 Small-scale traditional management of highly species-rich grasslands in the Carpathians. *Agriculture, Ecosystem and Environment*, 182, 123–130. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2013.08.018>
- BABAI Dániel – MOLNÁR Ábel – MOLNÁR Zsolt
2014 „Ahogy gondozza, úgy veszi hasznát”. *Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben.* Budapest – Vácrátót, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet – MTA Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet.
- BABAI Dániel – JÁNÓ Béla – MOLNÁR Zsolt
2021 In the trap of interacting indirect and direct drivers: the disintegration of extensive, traditional grassland management in Central and Eastern Europe. *Ecology and Society*, 26, 4, article number: 6. <https://doi.org/10.5751/ES-12679-260406>.
- BORSOS Balázs
2009 Rivers, marshes & farmlands. Research perspectives on the ecological history of Hungary through examples of Bodroghöz (Ne-Hungary). *Hungarian Studies. A Journal of the International Association for Hungarian Studies and Balassi Institute*, 23, 2, 195–210.
- CRANE, EVA
1999 *The World History of Beekeeping and Honey Hunting.* London, Routledge.
- FISHER, Jeffrey R.
1986 Earwig in the ear. *Western Journal of Medicine*, 145, 2, article number: 245.
- BIHARI-HORVÁTH László
2011 Szarvaskő „etnomalakovológiája” – Az éti csiga gyűjtögetése és fogyasztása egy Heves megyei lokális közösségben. *Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve*, 47, 309–326.
- GAZDA Klára
1998 A népi ornamentika terminológiájának állatokkal kapcsolatos rétege. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. 66–96. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.
- GUB Jenő
1996 *Erdő-mező állatai a Sóvidéken.* Korond, Firtos Művelődési Intézet.
- GUNDA Béla
1968 Bee-Hunting in the Carpathian Area. *Acta Ethnographica Hungarica*, 17, 1–62.

- HERBERT, David G – HAMER, Michelle L – MANDER, Myles – MKHIZE, Nhlanhla – PRINS, Frans
2003 Invertebrate animals as a component of the traditional medicine trade in KwaZulu-Natal, South Africa. *African Invertebrates*, 44, 2, 1–18.
- HERMAN Ottó
1887 *A magyar halászat könyve*. Budapest, Királyi Magyar Természettudományi Társulat.
- ILYÉS Zoltán
2007 *A tájhasználat változásai és a történeti kultúrtáj 18–20. századi fejlődése Gyimesben*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola.
- HUNN, Eugene
2014 To know them is to love them. *Ethnobiology Letters*, 5, 146–150.
- KÍCSI SÁNDOR ANDRÁS
2010 Az ördög és az Isten állata. *Holmi*, 10, 1332–1333.
- KOVÁCS Antal
1987 *Járok-kelek gyöngyharmaton... Növény- és állatnevek a Felső-Szigetköz tájnyelvében*. 1–110. Mosonmagyaróvár, Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek, 6.
- KUMARI, Bandana – KUMAR, Sudhanshu
2009 An insight into the ethnozoology of Panch Pargana area of Jharkand, India. *Journal of Threatened Taxa*, 1, 8, 441–443. <https://doi.org/10.11609/JoTT.o1717.441-3>
- KUN Róbert – BARTHA Sándor – MALATINSZKY Ákos – MOLNÁR Zsolt – LENGYEL Attila – BABAI Dániel
2019 “Everyone does it a bit differently!”: Evidence for a positive relationship between micro-scale land-use diversity and plant diversity in hay meadows. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 283, article number: 106556. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2019.05.015>
- MOLNÁR Zsolt – BABAI Dániel
2009 Népi növényzetismeret Gyimesben I. Növénynevek, népi taxonómia, az egyéni és közösségi növényismeret. *Botanikai Közlemények*, 96, 1–2, 117–143.
- NECHITA, Nicoleta
2003 *Flora și vegetația cormofitelor din Masivul Hășmas, Cheile Bicazului și Lacu Roșu*. Piatra-Neamț, Muzeul de Științe Naturale.
- NETO, Eraldo Medeiros Costa – PACHECO, Josué Marques
2005 Utilização medicinal de insetos no povoado de Pedra Branca, Santa Terezinha, Bahia, Brasil. *Biotemas*, 18, 1, 113–133. <https://doi.org/10.5007/%25x>
- NITZU, Eugen – NAE, Augustin – POPA, Ionut
2006 Eco-faunistic study on the invertebrate fauna (Araneae, Collembola and Coleoptera) from the Vârghis Gorge Natural Reserve (Eastern Carpathians, Romania), with special note on the micro-refugial role of the subterranean habitats. *Travaux de l’Institut de Spéologie “Émile Racovitza”*, 45–46, 31–50.

„Tiszteletbe’ tartotta azt a dungót, hogy őt megajándékozta avval a pici mézvel”

- SÓLYOM Andrea – KNOWLES, Barbara – BOGDÁN Janka – RODICS Gergely – BIRÓ Róbert – NYÍRŐ Gergely
2011 *Small scale farming in the Pogány-havas Region of Transylvania. Farming statistics, agricultural subsidies, the future of farming. Final Report.* Csík-szereda, Pogány-havas Kistérségi Társulat.
- SVANBERG, Ingvar – BERGGREN, Åsa
2018 Bumblebee honey in the Nordic countries. *Ethnobiology Letters*, 9, 2, 312–318. DOI 10.14237/ebl.9.2.2018.1383
- SVANBERG, Ingvar – BERGGREN, Åsa
2021 Insects as past and future food in entomophobic Europe. *Food, Culture & Society*, 24, 5, 1–15. <https://doi.org/10.1080/15528014.2021.1882170>
- SZABÓ Endre
2002 *A Keleti- és a Déli-Kárpátok nappali lepkéinek összehasonlító állatföldrajzi elemzése.* Doktori (Ph.D). értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem, Természettudományi Kar.
- ULICSNI Viktor – BABAI Dániel
2020 Traditional Ecological Knowledge in Connection with Non-Domesticated Animals in the Slovenian and Hungarian Borderland. *Acta Ethnographica Hungarica*, 65, 2, 453–480. <https://doi.org/10.1556/022.2020.00020>
- ULICSNI Viktor – MOLNÁR Zsolt
2016 „Most nem szabad fogni, mert hasas” – hagyományos tudás és fenntartó erőforrás-használat az ürge kapcsán In: *X. Magyar Természetvédelmi Biológiai Konferencia, Absztraktkötet.* Magyar Biológiai Társaság.
- ULICSNI Viktor – SVANBERG, Ingvar – MOLNÁR Zsolt
2016 Folk knowledge of invertebrates in Central Europe-folk taxonomy, nomenclature, medicinal and other uses, folklore, and nature conservation. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 12, 1, article number: 47. <https://doi.org/10.1186/s13002-016-0118-7>
- WILSANAND, V. – VARGHESE, Preema – RAJITHA, P.
2007 Therapeutics of insects and insect products in South Indian traditional medicine. *Indian Journal of Traditional Knowledge*, 6, 4, 563–568.

VIKTOR ULICSNI^A – DÁNIEL BABAI^B

“HE RESPECTED THAT BUMBLEBEE FOR GIFTING HIM WITH
A TINY AMOUNT OF HONEY.”
ETHNOENTOMOLOGICAL KNOWLEDGE OF FARMERS
IN GYIMES

Because they are smaller in size and harder to identify than vertebrates, the impact of invertebrate species on the lives of people – and thus their local knowledge about them – is often underestimated by the scientific community. In contrast, ethnozoological studies of the entire invertebrate fauna (limited in number, even on a global level) show that there are 100-200 invertebrate species locals can identify, and that their knowledge of some species is particularly detailed.

The aim of this study is to collect and describe the knowledge of the invertebrate species the farmers of Hidegségpataka in Gyimes are familiar with, including some particular folk taxa. To this end, a semi-structured interview was conducted with 20 highly knowledgeable locals about the species found in the region.

A total of 160 invertebrate folk taxa were identified by the farmers surveyed. This is the highest number among the village communities of the Carpathian Basin studied to date. In the context of the taxa discussed here, the pursuit of sustainability for bumblebees, the accurate knowledge of the ecological role of, for example, dragonflies, or the particular protection of velvet mites are extremely interesting.

Knowing about the relationship between local communities living in close contact with nature – such as the people of Hidegségpataka – and invertebrate species, and the knowledge and perceptions of locals – such as their sustainability efforts – are essential in exploring a little-known part of Hungarian folk culture, as well as in facilitating communication between knowledge systems and knowledge coproduction, which is why the recording of this knowledge is one of the urgent tasks of ethnozoology.

^A Centre for Ecological Research, Institute of Ecology and Botany, Vácrátót; MTA Lendület Ethnoecology Research Group, Budapest.

^B Research Centre for the Humanities, Institute of Ethnology, Budapest; MTA Lendület Ethnoecology Research Group, Budapest.